

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ובירורי יוחסין

בהרכבי הדיינים: הרב אברהם דוב לוי [זצ"ל], אב"ד; [ויבלחט"א] הרב יהושע ווייס והרב ש. חיים דומב; הרב מרדכי אייכלר, אב"ד; הרב יהושע הלוי לוי; הרב דוד יהושע קניג.

כללי חיוב בעל הצ'ק לשלם את הרשום בצ'ק

תיקים שונים.

נושאי הדיון

מקרים ראשונים הם משלוש תביעות כמעט זהות. א' קנה תלושים של חנות מג' ושילם עליהם בצ'קים של ב'. בעת שב' מסר לא' את הצ'קים סיפר לו א' שמבקשם לצורך הפקדתם בגמ"ח כמשכון או ערבון ללוות עליהם, כי אין לו חשבון בנק. וא' הבטיח לב' שיפרע לגמ"ח ויפדה בכל תשלום את הצ'ק. ובאם לא יספיק לפדות הצ'ק לפני הפרעון, יפקיד באותו יום מזומנים בחשבון הבנק של ב' שיהיה כיסוי. ג' המוכר של התלושים סבר שב' קנה משהו מא' וכבר קיבל התמורה ונתחייב מכבר בכל הסכום הנקוב בצ'קים ששילם באמצעותם, והצ'קים הם כסף ממש. והתקשר אל ב' לפני שקיבל את הצ'ק הראשון או את כל הצ'קים יחד ושאל אם יש לו/להם כיסוי, ולא פירט בשיחתו שמדובר ברכישת תווים בחנות, וב' היה בטוח שהשואל הוא גמ"ח, ועל סמך הטעות והסיכום עם א' השיב לג' שכן. בסוף התברר שא' לא לווה מגמ"ח; ולא פרע במזומן; ולא הפקיד בבנק. וברח. והתביעה עתה היא שג' תובע את ב' לשלם את חובו של א' בגלל שהוא חתום על הצ'קים. ב' טוען שאדעתא דהכי שא' לא יכסה את הסכום לא נתן לו את הצ'קים, וכן מה שקנה בזה תלושים בזמן שסיפר להולך לגמ"ח, זו גניבה גמורה, ואיננו ערב על גניבות.

ד' הגמ"ח נעקץ ע"י ה' שלקח הלוואות ע"ס צ'קים דחויים של ו', וה' פרע לגמ"ח את ההלוואות הראשונות במועדן ובתוך כדי כך לווה עוד הלוואות אשר טרם הגיע זמן פרעונן ע"ס צ'קים נוספים של ו'. ה' נעלם עם הכסף ועתה ד' תובע את ו' על ההלוואות האחרונות. בפעם הראשונה שה' הגיע ללוות מדי ע"ס צ'ק של ו', התקשר ד' אל ו' לשאול האם יש כיסוי לצ'ק, וענה לו שכן על סמך סיכום ביניהם שה' יפקיד בחשבון (כנ"ל במקרה א'), ומאז סמך ד' על הצ'קים של ו' שהובאו בהלוואות הבאות, כמשכון. וד' לא התקשר אליו שוב לפני שהלווה לה' את ההלוואות הנתבעות הנוכחיות, ולדעתו התשובה הראשונה כללה את כל הצ'קים. ו' טוען שה' לווה את ההלוואות הנתבעות כעת אחרי שכבר נפל ומעיקרא לא התכוון להפקיד מזומן בחשבונו, ולכן גם לדעה שמסירת צ'ק הוי ערבות, אדעתא דגניבה לא התחייב כלום.

ז' נטל הלוואות מח' התובע תמורת צ'קים מחשבון בנק של ט' הנתבע. חלק מהצ'קים נפרעו והיתר בסך כולל של 105,000 ₪ לא נפרעו, מר ז' פשט רגל. ט' לא קיבל שום תמורה מז' חלף הצ'קים, אלא מסרם לו "בטובה" כלומר חסד למר ז' על מנת שישמשו לו כבטחון בגמ"ח, והפרעונות יהיו במזומן. טענות התובע: ז' הציג את הצ'קים ע"ש "עזבון" של הנתבע ואמר שיש שם הרבה כסף, מיליונים, ושזה צ'קים טובים. לפני ההלוואה הראשונה התקשרתי לט' שז' מבקש כסף על סמך צ'קים שלו, אני לא סומך על ז' אלא רק עליך שתכסה את זה, וט' הסכים. לשאלת ביה"ד האם תובע את הנתבע בתור ערב השיב המלווה: מה פתאום ערב. לא ערבות. אני ראיתי צ'ק "עזבון" הבנתי שזה צ'ק סחיר, אולי נתן לז' בתור מתנה או שהנתבע קנה אצלו משהו ושילם בזה. טענות הנתבע: אינני זוכר את נוסח השאלה בדיוק של התובע בטלפון, ולא בטוח שהסכמתי שיסמוך עלי, אני זוכר שהכל היה אצלי על סמך האימון שעדיין היה לי בז' שהוא היה פודה את הצ'קים מח' במזומן, ואכן פעל כך בגמ"ח אחר במשך אותה תקופה וראיתי שהכל מתנהל בסדר. לכן אישרתי בטלפון לתובע שזה בסדר ואפשר להשתמש בזה לתת על סמך זה הלוואה לז'. כלומר שז' יכסה את זה, ואני סומך עליו שיכסה. לרגע לא חשבתי לשלם מכיסי לא לז' ולא לח', לא באותו זמן ולא בעתיד. היתה פה אי הבנה כאשר לח' היה מובן שאלו צ'קים סחירים, שא"א לטעון ע"ז פרעתי. ולי היה ידוע שהם צ'קים "בטובה" לבטחון בלבד היות ולא ניתנו בשום תמורה ואין שיעבוד מאחוריהם.

מקרה רביעי – י' בעל גמ"ח מצא בין שטרותיו צ'ק של כ' על סכום מסוים, והתקשר אליו לתבוע הפרעון. הנתבע טען שמעולם לא לווה, והצ'ק מזוהה אצלו שנתנו "בטובה" לאדם שלישי בשם ל', וכנראה הוא לווה ע"ס זה. בעל הגמ"ח לא זוכר מה היה עם ההלוואה הזאת גופה, ואכן זוכר של' לווה ממנו הלוואות, ומוכן להאמין שכ' אומר אמת ולא הגיע אליו ללוות בעצמו, ומהעובדה שקיבל את הצ'ק שלו ושמרו בין שטרותיו העומדים ליפרע אות הוא שחישב אותו ללווה ע"י שליח, ול' היה שלוחו של כ' ללוות עבורו. ועוד טוען י' שעצם הגשת צ'ק חתום של כ' מחייבתו לפרוע.

מקרה חמישי – מ' בעלת חנות בגדי נשים מצאה בשיפוץ החנות מעטפה עם צ'קים מלפני כשנה שלא נפדו, ובטלו מחמת התיישנות לפי החוק שבנק לא מכבד צ'ק לאחר שעברו ו' חודשים מהתאריך שנרשם בו. נ' אחד הנתבעים טוען שמעולם לא נכנס הוא או בנות ביתו לקנות באותה חנות, ויתכן שנתן צ'ק מתנה ומקבלו קנה בחנות זו או במקום אחר שממש זה התגלגל ועבר מיד ליד עד לחנות זו).

מקרה שישי – ס' הלווה מזומן בצ'ק שלו לע' שבא לבקש ממנו הלוואה, נגד צ'ק דחוי של ע', שהיה אמור הפרעון להיות בזמן מאוחר כפי שסיכמו. ההלוואה שנתן ס' היתה בסך 4000 שקלים, וגם בצ'ק הפרעון נקוב סכום 4000. הצ'ק של המלווה ס' היה כבר חתום אבל בלי סכום כתוב, וס' בעת ההלוואה הורה לו למלא מיד במקום (!) ע"ג הצ'ק את סך 4000 שקלים, והובן שכך עושה. אדהכי והכי בעבור תקופה קצרה ס' המלווה רואה שהצ'ק שנתן לע' לא נפדה בבנק, כלומר שלא לווה בסוף, וגם יצאה השמועה שע' פשט רגל (וממילא גם אין ערך לצ'ק שנתן לס' לפרעון).

אחרי תקופה של כמה שנים מגיע פ' ותובע את ס' על הצ'ק שלו שקיבל בזמנו מאת ע', והנה הוא ממולא ע"ס 20,000 שקלים. ופ' תובע את ס' בכל הסכום הזה בטענה שאתה ס' לוויית

ממני את הסכום הגדול הזה בעד הצ'ק הזה ע"י שליחך שהוא ע', וגם אם לא שלחת אותו ללוות בשבילך, עכ"פ הלווה היה ע' שקיבל את הכסף בעד הצ'ק החתום שלך וממילא התחייבת על כל מה שממולא פה לכל מי שזה יגיע לידו, בלי טענות.

ס' יודע ממקרים אחרים שפ' היה קונה צ'קים של כל מיני אנשים מע' בזול מהסכום הנקוב בהם, כלומר שגם אם שילם על הצ'ק שלו לע', לא שילם ע"ז 20,000 אלא פחות, כפי הדחיה שדחה את הפרעון. ולטענתו היה לו הית"ע.

ס' טוען כמה טענות נגד התביעה של פ' מהלכות צ'קים ומהלכות ריבית כדלקמן. היכי נדיינו דיניי להאי דינא. האם חייב לו את כל הסכום הנקוב בצ'ק, או רק מה שפ' שילם מזומן כשקנה את הצ'ק, או שס' פטור מכלום.

הקדמה

אקדים דעת הדיינים הגרמ"א והגרדי"ק שליט"א, שהמושכל הראשון הוא שצ'ק מחייב את בעליו ללא טענות ומענות, והטעם הוא שהוא יודע מראש שיוכלו לגבות אותו בהוצל"פ וממילא אדעתא דהכי מסרו, וכמו שטר לכל המוציאו ויותר מזה. ואומרים דמקובל דכך ס"ל להפוסקים (ללא פירוט). אולם לענ"ד בבואנו לדקדק במקור האי הלכה נראה שיש יוצא מן הכלל וכמשי"ת. ולפני הנימוקים דלהלן ראוי לעיין בנימוקי אמור"א ושאר חברי ביה"ד שנדפסו באריכות בפסקי דין ירושלים כרך ח עמ' לו ואילך ועמ' מ ואילך. ובכרך ט עמ' פא ואילך. ולא נכפלו כאן הדברים הערוכים שם.

השאלות לדיון

א, האם בעל צ'ק נחשב ערב לשלם מה שלוו נגד מסירת צ'ק שלו. ומה דין מי שאמר על הלווה שהוא נאמן כי האמין לו שיפרע, ולא חשב להיות ערב.

ב, האם יש לצ'ק דין שטר ממרני.

ג, האם יש חיוב לשלם מה שרשום בצ'ק מדין תקנת השוק.

ד, לדעות הפוסקים שדין צ'ק כדין מזומן לכל מילי שצריך תשלום, האם זה מחייב את בעל הצ'קים לשלם למי שמוציא צ'ק שלו לגביה, כאילו כבר שילם לו למפרע.

ה' האם מסירת צ'ק חתום ללא סכום נחשב הימניה למקבל הצ'ק, לחייב את בעל הצ'ק בכל הסכום שמילא.

ו' האם צ'ק שנפדה בנכיון זה בגדר שטר שיש בו ריבית שאין גובים לא את הקרן ולא את הריבית.

תשובה

א, כמבואר באות ב' לקמן יש ג' סיבות לחייב בעל צ'ק לשלם. הא' שקנה משהו (דהיינו קיבל תמורה) והתחייב ממון ושלמו בצ'ק, והמקבל מחזיק בחוב ע"י הצ'ק ומעביר את החוב מיד ליד. ואין בעל הצ'ק יכול לטעון "ממך לא קיבלתי" כי חובו הודאי נסחר והועבר. הב' שמבלי שהיה חייב ומבלי שקיבל תמורה, מסר צ'ק על מנת שאדם אחר יתן תמורה לאדם שלישי. (דהיינו גרם להוצאה). ובזה אם התכוין מוסר הצ'ק להיות ערב בהוצאת הכסף ע"ס הצ'ק שלו, התחייב לפרוע מה שנקוב בצ'ק. הג' במקום שמסירת צ'ק מחייב במנהג ובחוק בתור התחייבות לשלם לכל המוציאו (הנקרא בפוסקים שטר ממרני). בזה יש חיוב לשלם אפילו אם הצ'ק היה גנוב, אם שמחזיק בו שילם עבורו (כגון שנתן סחורה). דין זה נקרא בגמרא "תקנת השוק" שהקונה חפץ גנוב שהבעלים הראשון יכול לתבוע ממנו את החפץ רק כשישלם לקונה מה שהוציא ע"ז. והכי נמי צריך לשלם למחזיק הצ'ק את מה שנתן תמורתו, אפילו אם הצ'ק היה פרוע או גנוב.

ומעתה, במקרים הראשונים דלעיל, על הלוואה שנעשתה אחרי הטלפון של התובע לנתבע, יש מקום לחייב את הנתבע מדין ערב על פי הרמ"א בסימן קכט סעיף ב' "ואפילו לא נתערב בהדיא רק שאומר למלוה להלוות כי בטוח הוא..." [ויל"ע האם תובע שלא יודע הלכות ערבות, ואומר "מה פתאום ערבות" זה הודאת בעל דין ויש לפטור את הערב, ויותר נראה שעז"נ פתח פיד לאילם, ואנן חזינן שהיתה כאן ערבות].

אולם כשהיו כמה הלוואות בזו אחר זו ע"ס הצ'קים הללו, לכל היותר ניתן לחייב מדין ערב על ההלוואה הראשונה שהתבצעה בעקבות הטלפון של התובע, ולא על הלוואות המאוחרות שלפניהן לא התקשר אל הנתבע שוב, וע"י בש"ך חו"מ סי' קכט ס"ק ו' בשם רשד"ם סי' לח "באם שלוח פרע פעם אחת שוב גם הערב פטור מהערבותיו ואינו משועבד להלוואה שניה שלוח ממנו".

ומסירת צ'ק שלו חתום לא נחשבת בפנ"ע למסירת ערבות לכל מי שיקבלו וישלם על פיו גם בלי אמירה ואינו חייב ע"פ כתבו ואין לומר דמוכח שמוכן לחתום על התחייבות למי שיקבל צ'ק כזה, וילווה למקבל ע"ס חתימתו כפי שבאמת קרה. מפני שמסירת צ'קים חתומים והמקבל מסרם לאדם שלישי מבלי שאמר למלוה "צא תן לו" ולא "אני קבלן" לפני מסירת התמורה מהמלוה ללווה כמבואר בסימן קכט ברמ"א סוף סעיף א' דבכך לא הוי ערב, וערב צריך שיאמר דוקא הלשון שבסעיפים יז יח. ועוד, במקרים הראשונים הנ"ל לא ידע בעל הצ'ק בעת מסירת הצ'ק מאיזה גמ"ח ילווה הלווה (ומכ"ש במקרה הא' שבסוף לא לוה אלא קנה). ונחלקו האחרונים בערב שאומר בכלליות ולא למלוה מסוים, אי חלה ערבות. יעוי' במחנ"א ה' ערב סי' ג' שהביא ב' דעות בזה. ובקצוה"ח קכט סק"א ובשער משפט שם סק"ב מתרצים קו' התומים על הש"ך דערב כיון שיש בו אסמכתא אין חיובו מתחיל אם לא באופן של שליחות, והיינו כשיודע מיהו המלוה דוקא, ובלא"ה פטור. וכן מאריך השו"מ בחמישאה סי' עט, ועי' ערך ש"י אהע"ז סי' ע על ב"ש ס"ק כו.

(אמנם אם בעל הצ'ק עצמו מוסר את הצ'ק שלו למלוה לפני מתן מעות, דאז יודע בדיוק מיהו המלוה הוי ערב והמסירה היא אמירתו, עי' בירוחב"ש מהדו"ב סי' ח עמ' 152 מש"כ בזה. וכן אם המלוה דיבר עם בעל הצ'ק קודם מתן מעות ובעל הצ'ק אמר דיבור של ערבות בלי הגבלה. דאילו היה כך, כבר נעשה ערב ושוב אין לו טענת פטור של ערבות בטעות כמפורש בתשובת הרמ"א סימן לג).

והנה במקרים א' וב' שיחות הטלפון שהיו "לפני מתן מעות" לא היו בנוסח של קבלת ערבות, דחותם הצ'ק לא התקשר לומר שיסמוך ע"ז לתת כסף למוסרו דהיינו ערבות דעליו סמך וממילא השתעבד. אלא השיחה היתה שאלת המלוה אם יש כיסוי בבנק לצ'ק ספציפי, ואי"ז לשון ערבות כי הנשאל לא היה יכול להבין שבזה נעשה ערב, והשואל לא הודיעו שסומך עליו בתור ערב, ושאלה שיכולה להתפרש בפירוש אחר מלבד נטילת ערבות, אין בה עם מסירת הצ'ק בכלל התחייבות ערבות.

ובמקרה הג' הנה פסק בשו"ע סימן קכט סעיף ב שהאומר למלוה שילווה ללווה כי אדם בטוח הוא, חייב אם הלווה לא פרע. לפיכך המקרה הג' הנ"ל שמודה הנתבע שאמר לתובע שהלווה הוא אדם נאמן, אף שלא התכוין להיות ערב, מ"מ היות והוציא על פי הדיבור שלו שסמך עליו, הוא ערב בעצמו אף בלי הצ'קים. והטענה שלא ידע מהדין ולא חשב שנעשה בזה ערב, אינה פוטרת.

ולגבי מקרה הה' - נחזי אכן, מי שנתן מתנה צ'ק לבר מצוה וביטלו, והלך חתן השמחה וקנה תמורת הצ'ק, א"א לתבוע את הנותן לשלם לחנות מדין ערב דהרי לא התכוין לתת ערבות, וכמבואר שצריך אמירת הערב למלווה ולא רק אמירה ללווה. ופשיטא שחתן הבר-מצוה עצמו לא יכול לחזור לנותן הצ'ק שיתן לו מזומן תחת הצ'ק שבוטל. ע"כ אין לצ'ק במתנה דין כסף.

ועוד, ערבות מוגבלת בזמן הסביר ואם באים לערב מעבר לזמן הסביר צודק הערב שע"כ לא התכוין לערוב. (כמשנת"ל ע"פ ברמ"א בס' קלא סעיף ד בשם הטור: כי יכול לומר לא נתרציתי להיות ערב אלא עד כאן. ושם בפת"ש סק"ד מ"ש שאם התנה הערב מראש בע"פ אינו חייב יותר). ונידון ערבות על צ'ק שכולי עלמא יודעים שפג תוקפו לגביה בבנק בעבור 6 חודשים, ה"ז ערבות מוגבלת בזמן של 6 חודשים. ויכול בעל הצ'ק לומר לבעלי החנות כעת איני ערב ע"ז, ולכו לקונה בעצמה שקבלה את הבגד שהיא תשלם.

לגבי מקרה ו' יש לדון מצד שטר ללא סכום שחתום ע"ז ערב אם חייב ללא קיצבה או שאין זו ערבות כלל, וה"נ מסירת צ'ק לא ממולא בסכום. וערבות לסכום לא קצוב תלוי במחלוקת הפוסקים אם חלה. דלש"ך בס"י קלא סקט"ו חלה הערבות עכ"פ לדידן דנקטינן כהרמ"א, ורק לפי הרמב"ם שאין קנין בדבר שאין לו קיצבה לא חל. וכ"כ הנהיבות שם סק"ז וחת"ס בתשובה בחלק אהע"ז סו"ס קלה. ומאידך לסמ"ע שם סקכ"ה לא חלה ערבות, וכ"ד התומים בס"י סק"ה וקצוה"ח ס"ו סק"ב ומשובב שם וערוה"ש ס"י קכט, ובעוד פוסקים שציין אמור"א זללה"ה בחלק י עמ' ס. ואם יבוא מוחזק לטעון קים לי, הדרנא לנידון מהו צ'ק אם המחזיק בו הוא המוחזק בכסף, או שמי שעדיין הכסף לא נגבה ממנו. ובכה"ג פסקו המהרי"ט בחלק א ס"י קנא והמשל"מ בפ"ד ממלוה ולוה ה"ו ועוד אחרונים שאין למחזיק קים לי כשהנידון בפוסקים להכריע מיהו המוחזק. (וגם במקרים הראשונים אם הצ'קים נמסרו ללוה כשהסכום ריק לפי ההוה במקרים כאלו שלרוב עדיין לא יודע הלוה כמה יקבל מהמלוה/הגמ"ח ובאלו תנאים, יש לפטור מדין ערבות).

(אחר מסירת הנימוקים של תשובה זו, פנה אלי ידידי הדיין הגרי"ב שליט"א וטען שודאי יש במסירת צ'קים ערבות גמורה, והא ראייה שבעל הצ'ק אילו היה מתקשר אליו הגמ"ח או החנות וכל מקבל אחר, ושואל אותו אם מחזיק הצ'ק שלו נאמן עליו, הרי אכן סהדי שהיה אומר שכן, וכדמוכח מזה שמסר לו צ'קים פתוחים ולא חשדו. ויש דין ערב לכל מי

שאומר "פלוני נאמן" והוציאו הוצאות על פיו. א"כ הצגת צ'ק זה מחייב כאומר פלוני נאמן שהוא ערב. עכ"ד. בקשתי סליחה מהרה"ג הנ"ל, ובקשתי רשות לשאול שאלה אישית. והסכים.

שאלתי: אתה הגר"ב מכיר אותי? השיב: כן

שאלתי: אתה מכיר אותי טוב? השיב: כן

שאלתי: אני נאמן בעיניך? השיב: ודאי

שאלתי: ואם מישהו היה שואל אותך עלי, היית אומר עלי שאני נאמן? או שהיית שותק? השיב: ודאי ברור שהייתי אומר שאני מכיר אותך ואתה נאמן.

אמרתי לו: ידעתי שאתה מכירני וסומך עלי ב"ה. כעת לך בבקשה תשלם חצי מליון שקל חובות שיש לי מנישואי הילדים, הרי אנו סהדי שאילו היו שואלים אותך היית אומר שאני נאמן, ומי שיש אנו סהדי שיאמר שהוא נאמן, נחשב ערב... אלא מה? לא מספיק אנו סהדי בשביל לחייב ערבות, צריך אמירת ערבות מפורשת מפי הערב לאזן המלוה כמפורש בהלכה. וחתימת צ'ק ומסירתו מיד החותם למלוה עצמו הוי כאמירה מפורשת, אבל מסירתו ללווה והלווה מסרו למלוה בלי שהחותם דיבר עם המלוה לא מחייבת כערבות).

ב, טען אחד הדיינים שליט"א דצ'ק אפי' פתוח בלי סכום ושלא ניתן בתמורה הוא "ממרני" שאין זכות טענה לחותם שלא התכוין ולא ידע. וכנפסק בסימן נ סעיף א ברמ"א "או לכל מי שמוציאו" ושם בש"ך סק"ז ושאר הנו"כ, ובסמ"ע סי' מח סק"א וש"ך שם סק"ב, ובש"ך סט סק"ז דממרני הוא חיוב לשלם למוציאו אפי' עבר כמה ידים וא"י לטעון ע"ז פרעתי לראשון. (ובאיכא שובר נחלקו הפוסקים). ואפילו טוען שנגנב ממנו או שהוא פרוע, החותם חייב מדין תקנת השוק, וה"נ בדין. ע"כ נביא כהקדמה את כל השיטות והדעות מה הוא צ'ק ומה סיבת החיוב בו, ונבחן אותו אם בימינו הוא דומה לממרני.

סיכום דעות הפוסקים בגדרי צ'ק בקצרה, (הציטוטים של כל הספרים המצויינים כאן יובאו אי"ה בסוף): "פתק"; "שטר חוב"; "מזומן"; "ממרני".

דעה א' היא של הגר"א הרצוג (בפסקים וכתבים חו"מ סי' לא), וחבר הבד"ץ הגר"מ זלאטניק (הו"ד במנח"י דלקמן ובשו"ת "ויען דוד" ח"ב סי' ריט), ואב"ד פ"ת הגרש"ש קרליץ (בעטרת שלמה חלק א סי' סה) והגר"י פישר (באבן ישראל ח"ח סי' צא). וכן משמע דעת ה"פתחי חושן" (בחלק הלואה, פ"י סעיף יב, ובהע' כ וכו') עי"ש שהעברת צ'ק של אדם שלישי בלי הסבה, דהיינו כשלא היה הראשון בעל חוב לשני והשני מעביר חובו לשלישי, אינו כלום. וכן דעת הגר"ח"ש רוזנטל ראב"ד ירושלים (בפד"ר חלק כב בפסק המתחיל בעמ' 265). ומהו צ'ק: פתק הוראה לבנק לתת מהחשבון, ולא כסף, ולא התחייבות למקבל הפתק. כלומר זה לא ממרני, ולא שטר חוב, ולא תשלום מזומן. ויהיה מה שיהיה שהראשון מבטל את הצ'ק או נאבד הצ'ק או שאין כיסוי בחשבון וכו', הראשון פטור.

דעה ב' היא של הגר"נ קרליץ (הו"ד בקובץ בית דוד חו"מ עמ' שסו, ובספר דרכי חושן, ח"א בנוסחאות חוזים שבסוף, בעמ' 30) והגר"מ שטרנבוך (בתשובות והנהגות חלק ג סי' תמז אות ב), ואזמו"ר הגרבי"ל ראב"ד ירושלים (בפסקי דין ירושלים כרך ב' עמ' כג), דצ'ק אינו כסף מזומן, אפילו נתנו בעל הצ'ק בעצמו למי שחייב, והוא מזומן לפרעו היום, ויש

כסף בחשבון. אבל שט"ח יתכן שהוא כן. (נפקא מינה שא"א להחיל בו קנין כסף, ואין יוצאים בו במתנות לאביונים בו ביום, ואין בכור נוטל פי שנים בחובות שבצ'קים). ואם דין צ'ק הוא "שטר חוב", אין העברתו לאחר חלה במסירה בלבד, אלא רק "בכתיבה ומסירה" ככל מכירת שטרות. ולפי גדר זה דחיבו הוא מצד "שטר חוב", מובן מאליו שזה רק אם הצ'ק ניתן על איזה רכישה או הלוואה, או על דעת להתחייב בסכום הזה. ואז העברתו לאדם שלישי היא כמכירת שטר או המחאת שטר, וצריך "כתיבה ומסירה". ובלי זה (אם נחתם לא על דעת להתחייב ולא בעד חוב קיים או לא הועבר כדין שט"ח בכומ"ס. וכמו למשל אם ניתן כהלוואה) ההעברה אינה כלום, אלא כמו דעה א' שזה "פתק".

דעה ג' המחמירה יותר מב' הדעות הראשונות היא של האגרות משה (חוי"מ ח"ב סי' טו) והגר"ש אלישיב (הו"ד בס' מכירת חמץ כהלכתו פרק ח' הערה י"ט ופרק ט"ו הערה ז' ובעוד ספרים). דצ'ק הוא תשלום מזומן ממש. האגרו"מ מדבר גם בנוגע לתשלום חוב ע"י צ'ק דחוי שנחשב כפרוע מעת קבלת הצ'ק ואין שביעית משמטתו אף בלי פרוזבול, והגר"ש"א מדבר על גוי הקונה חמץ בצ'ק של עצמו שמסירתו כפרעון נחשב פרעון מדין סיטומתא וקנה את החמץ. ועוד ידוע דהגר"ש אלישיב פסק כן רק לגבי צ'ק "מזומן" ולא לגבי צ'ק דחוי. (וכ"כ בספר דרכי חושן, ח"א בנוסחאות חוזים שבסוף, בעמ' 30).

ולגבי צ'ק של אדם שלישי יש את ההגדרה הד', דכתבו בשם הגריש"א דס"ל דצ'ק הוא יותר משט"ח שצריך כומ"ס, והוא כמו ממרני לגבי החיוב הישיר של החותם למחזיק האחרון. אולם יצויין שבשתי הדוגמאות שבמקור שבו הובאה דעתו זו, מדובר ש"המקבל הראשון" היה כתשלום בעד חפץ או ערך נגדי שהחותם קיבל, והוא העביר לשלישי והשלישי תובע את החותם. (אגב, בספר "הצ'ק בהלכה" לא דק בדעת הגריש"א והמעייין במקורות שציין שם יראה שאין שייכות למה שמצטט. מקור אחד הוא סוגריים שנתוספו ע"י מו"ל הקו"ת בחלק א' עמ' ש"פ, וראה להלן שגוף התשובה שם הפוך מדעת הגריש"א ונכתב ע"י הגריא"ה. ושני המקורות האחרים אינם מדברים בכלל מענין צ'ק). וכן דעת המנחת יצחק (חלק ה סי' קיט) דהוי ממרני וא"א לטעון פרוע, מדין תקנת השוק אם יש מסחר של שטרות כאלו מדינא דמלכותא. וממרני הוא התחייבות מוחלטת בלא שנרשם מי הנפרע. ובזה היה נהוג לסחור ולמכור ולהעביר מיד ליד כי יש בו ערך מה ששולם ע"ז בתחילה ליד החתום. וכך הדין לדעתו בצ'קים "סחירים" שניתנו תמורת חוב או סחורה או מתנה. ולפי"ז חלה העברת צ'ק לאדם אחר ע"י מסירה בלבד ולא בכומ"ס.

ובדין ממרני יש לדייק בהרחבת דברים. דכל זה שייך רק אם בעת מסירת הממרני היה בהם שיעבוד ממון, כמו ממרני שנסחר ע"י כתב השתעבדות שמעבירים הלאה, ולא סתם חתימה ריקנית. דהיינו שהחותם קיבל איזו תמורה והשתעבד בחתימתו על הפרעון ע"י הצ'ק, או שהתכוון להתחייב בצ'ק הזה, כהודאה המחייבת, וזה דבר ערך שיש בו אפשרות להעביר לצד ג' כתמורה. רק צ'ק כזה מחייב את החותם גם כשעבר מיד ליד, והחידוש הוא שאין זכות טענת "פרעתי". אבל צ'קים "בטובה" שאין שיעבוד ממון בהם, אין הפטור שלהם מצד טענת "פרעתי" אלא שמעיקרא זה לא היה בר שיעבוד וזה לא שייך לממרני. וכן אם המסירה היתה בשביל להלוות ובסוף הלווה לא לווה, ודאי שהמלווה לא התחייב להלוות, ולא מונח בצ'ק התחייבות שאפשר לסחור בה ולהעבירה ולמוכרה הלאה, וזה סתם גניבה וזיוף.

ועוד, חלוק ממרני שהיה נהוג בימיהם מצ'קים לא סחירים בימינו, כי חותם ממרני התנה על עצמו בפירוש "לכל מי שמוציאו", והחוק חייב את חותם הממרני בכל מקרה ובידי כל מי שיוציאו ע"כ ההלכה בזה כפי הנהוג, ובפרט לאור שכיחות הסחר בחילופי ידים של שטרות אלו. והפוסקים שדימו צ'ק לממרני היו בדור דחוק המדינה חייב כל בעל צ'ק לפרוע לכל מי שמוציאו, והצ'קים היו "סחירים", וצ'ק "פתוח" היה דבר מותר בחוק וגם נפוץ מאוד. ויל"ע אם היו אומרים כן במצב החוק כיום בצ'ק שהועבר ללא היסב, ולא בעד תמורה או כהתחייבות לשלמו, שהוצל"פ נותנים לבעל הצ'ק זכות הבעת דעה להתנגד להסביר שאין קיים חיוב ולהיפטר.

ועוד, בצ'ק שנמסר כשהיה פתוח בלי שם המקבל יש ריעותא, דבממרני פתוח תלוי בפלוגתת הש"ך בסי' סט סק"ז והלבוש בסי' מח והב"ח, דס"ל בכה"ג דלא מחייב, ולהסמ"ע כן מחייב. אמנם לענייננו היות והדמיון לממרני הוא דינא דמלכותא בהכרח שצ'ק צריך להיות "חוקי" ומקובל בבנקים כדי לקבל את מעמדו ההלכתי, והחוק הקיים הוא שצ'ק בלי פירוט המוטב אינו שווה אפי' לצור ע"פ צלוחיתו, ואף בנק לא יכבדו אלא יחזור מיד, בזה לכו"ע גם לפי הסמ"ע דממרני, צ'קים ללא שם לא מחייבים.

ועוד, הנה כבר כמה שנים שהצ'קים נעלמים מחיי המסחר וכרטיסי האשראי כבשו את השוק והמסחר כמעט לחלוטין, והחוק (מסיבות של חוק הלבנת הון) הגביל את סחירות הצ'קים שחייבים לציין בשמות וחתימות כל מי שמקבל ומקבל ממקבל, ורוב הצ'קים הנדפסים היום הם בלתי סחירים לחלוטין ורק "למוטב בלבד". ורוב החנויות לא מקבלות צ'קים, והנשארות שמכבדות צ'קים במסחר מקפידים שיהיה של הקונה עצמו או של אדם מוכר להם, ולא של זרים אפי' בני משפחה של הנותנים. לפיכך הגם שרבים ממחננו עוברים על החוק ומשאירים "פתוח" ורק הנפרע האחרון ממלא פרטיו, ועדיין גמחיים פורטים צ'קים של זרים, הם מיעוטא דמיעוטא ולא דומה לממרנות שע"ז נפסק שהמתחייב חייב לכל המוציאו, ושע"ז כתב הש"ך בסי' נ סק"ז שיש "תקנת השוק".

ונראה לסכם מחלוקתם איש על מחנהו:

על צ'ק שנמסר בגין חוב או בעד סחורה, או בתוך כדי עיסקה בין הנותן למקבל, ואח"כ בוטל הצ'ק ובנק לא מכבדו. לדעה הראשונה אין תביעה (רק החוב עצמו אם הוא קיים חייבים לפורעו, אבל לא את הצ'ק). לדעות ב' וג' המקבל עצמו גובה. רק שיש ביניהם חילוקי דיעות האם גם נחשב מוחזק ממש. דלמ"ד שצ'ק דינו כממון הוי מוחזק ולמ"ד שהוא הוראת תשלום לא הוי מוחזק, ולדעה ד' שהוא ממרני תלוי בפוסקים אם ממרני הוי מוחזק עי' בש"ך סי' קצ סק"א לענין אם יכול למחלו כשטר, ויעוי"ש בנתיי בחידושים בשם העטר"צ. ולמ"ד שגדרו שטר חוב תלוי בנידון שטר אי הוי מוחזק יעוי' ברמ"א סימן רמ"א סעיף ב ושם בש"ך סק"ד ועפת"ש סי' רז סק"ד בשם הנו"ב לגבי אם מועילה מחילת חוב כשהשטר עדיין מוחזק.

וצ'ק שנמסר בעד חוב שהועבר לידי שלישי, לדעה קמיתא אין בו כלום, ולשאר השיטות תלוי בדעות אם דינו כמכירת שטר חוב וחייב לפורעו במלואו, אך רק אם היה בכתיבה ומסירה, או דינו כממרני וחייב לפורעו לפי כללי החוק, או שדינו כתקנה"ש וחייבים עליו רק מה ששולם בעדו ולא מה שנקוב עליו, או שאינו אלא הוראת תשלום לבנק ולא זכה במה שבו כלל.

ויש לנתבע קים לי כדעה אי וא"א להוציא ממנו.

פירוט הדעות הנ"ל בהרחבה ובציטוטים מספריהם :

פסקים וכתבים לגרי"א הרצוג חו"מ סי' לא: "הלא העובדה היא ברורה שלא קיבל את הכסף בעין בידו רק צ'ק ערטילאי שאין עליו כיסוי בבנק. והנה היה רצוי לברר דינו של צ'ק כזה – שאין עליו כיסוי בבנק, לפי דינא דמלכותא, מה דינו. אם יש לו דין של שט"ח גמור והוא משמש כראיה ביד המוציא שפלוגי חייב לו כסף, או אין לזה דין שט"ח כי הוא יכול לומר אינני חייב לך כלום ומתנה נתתי לך ועליך להוכיח אם אני חייב לך כסף. לא הספקתי לברר את הדבר, ונדון בענין שלפנינו לפי שני הצדדים. אם נניח שצ'ק שלא שולם דינו כשט"ח המחייב את הצד השני לשלם..."

[העולה מדבריו דאינו יותר משט"ח. והוא דן בצ'ק תשלום אישי, ולא בהעברות צ'ק, ולא בצ'ק דחוי, ולא בצ'ק פתוח. והשווה נוסחו שם עם נוסח קובץ תשובות ח"א עמ' שפ, ומוכח דמ"ש בקו"ת הוא מהגרי"א. ומו"ל הקו"ת שנתקשה שאין הדברים תואמים לשיטת מרן הגרי"ש המובאת להלן, כתב שם בסוגרים וז"ל: יש לציין שתשובה זו נכתבה בתקופה הנ"ל, אכן כיון שנהוג היום וכו'. ולהאמור טפי הול"ל שזה מהגרי"א ולא מהגרי"ש].

אגרות משה חו"מ ח"ב סי' טו: "והנה אם בשעת הלוואה נתן הלווה טשעק שלו על זמן דאחר השמיטה הוא כקביעות זמן, ועוד יותר מזה שהוא נחשב גם כתשלומין מאחר שאסור לפסול טשעק בדינא דמלכותא, וכשבטל הטשעק נמצא התחלת חיובו הוא מאחר השמיטה, שבאופן זה אף בזמן הגמ' לא היה משמט..."

[העולה מדבריו דצ'ק הוא תשלום ממש, אבל דיבר בתשלום אישי, שחל ע"י צ'ק אפילו דחוי, ולא לגבי העברות צ'קים של אחרים שאינם חייבים למקבל].

מנחת יצחק חלק ה סי' קיט: "והנה פשיטא דטשעקען הנהוג בזה"ז ואף וועקסלען שטרות חוב הנהוג אף אם כתוב בו שם המלוה אבל כפי החוק אם כותב המלוה שמו על צד הב' ומוסרו לאחר אז הוי כמו שהוא המלוה דינו כמו שהי' כותב לכל מי שמוציאו ועי' בתשובת צמח צדק סי' י' וז"ל ראובן הלוח לשמעון בשטר חתימת ידו כאשר נוהגין האידנא מה שקורין ממרני והיינו שהלוח חותם חתימת ידו וכו' ויש לשטר חתימת ידו כל תוקף שטרות שבעולם רק שאין לו דין שטר גמור לטרופ ממשעבדי אבל מבני חורין גבי ואפילו מיורשין ואינו יכול לטעון פרעתי אם יכולין לקיים חתימת יד הלוח החתום בשטר זה ויכול אדם ליתן לחבירו שטר זה אפילו בלא כתיבה ומסירה ואפילו בלא כח והרשאה וכל המוציא גובה בו והכל ממנהג התגרים שקבעו מנהג זה עיקר משום תקנת השוק על פי מנהגי ארצות וגאוני עולם וכו' עכ"ל ועי' מה שפלפלו בדבריו בנתיבות שם ביאורים סק"ה בסופו ובדברי הפוסקים שהובאו בפתחי תשובה שם חו"מ רס"י..."

ובזה בנד"ד אף אם הי' רק דינא דמלכותא דהוי כמו שכתוב בו לכל מי שמוציאו שוב אף מד"ת אין יכול לומר שפרע להמלוה אחרי המכירה לכ"ע כנ"ל ואף קודם המכירה להש"ך כנ"ל ולפסק הנתיבות שייך משום תקה"ש עכ"פ אבל באמת הוא דד"מ דצריך הלוח לשלם בכל אופן שיהי' ועל כן אף אם יתברר שלא קיבל תמורת השטרות והוו רק שטרות אמנה מ"מ לא עדיף משנתברר שפרע קודם המכירה דעדיין יש משום הנ"ל ובתשו' ד"ח בנדון כה"ג שאני מנד"ד דשם הי' המוציא הטראטי יודע שהי' שטר אמנה ואינו יודע אם נתן לו

הסחורה אח"כ ולא הי' לו לקנות שטר כזה משא"כ בנד"ד דלא ידע הקונה שהי' אמנה בזה שייך כל מה דאיתא בש"ך ואחריני כנ"ל וגם הד"ח ז"ל בנידונו לא ידע האיך הדד"מ כמ"ש שם משא"כ בנד"ד דנודע הדד"מ כנ"ל..."

[העולה מדבריו דצ"ק של אחרים מחייב את החותם, כדין ממרני, בתשלום מלא של הסכום הנקוב בו או לפחות בסכום ששולם עליו ע"י הרוכשו, אם הוא פחות מהנקוב עליו, וזה מדין תקה"ש שנפסק בקונה מגנב שהבעלים משלם לקונה מה ששילם. וכ"ז מפני שיש מסחר של רכישת שטרות חוקיים כאלו וגם הדד"מ מחייב].

ובתחילת דבריו מביא המנח"י שם שחבר הבד"ץ הגר"מ זלאטניק סבר שצ"ק אינו כממרני אלא כהודעה לבנק בלבד.

כתב אא"ז הגרב"י לוין זצ"ל אב"ד בירושלים (בפד"ר כרך ב עמ' כג): "שו"ר דצ"ק לעולם הוי שט"ח ואין לו דין כסף, דהא אם נשרף הצ"ק ויש עדים שנשרף ודאי יצטרך נותן הצ"ק לשלם לבעל הצ"ק, ומכאן דצ"ק אינו כסף, דאם אחד נותן שטרי כסף ונשרף אצלו ודאי לא יצטרך לשלם, משא"כ שצ"ק אין זה גופו ממון ויצטרך נותן הצ"ק לשלם למקבל הצ"ק כשיש עדים שנשרף".

[עולה מדבריו שצ"ק שלו בעצמו המשלמו למי שהוא חייב לו, זה רק שט"ח ולא כסף מזומן. אבל על גדרו בהעברה לאדם שלישי לא כתב כאן. וכ"ד בנו אמור"א זללה"ה מדנפשיה מפד"ר כ"א עמ' קמד]

העטרת שלמה (אב"ד פ"ת הגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל) בחלק א סימן סה שאפילו שט"ח אינו: "אמנם נראה שיש הבדל בין שטר חוב ולבין צ"ק, שבשטר חוב מתחייב החותם בסכום מסויים כפי מה שהוצרך או שברצונו להתחייב לפלוני בן פלוני, א"כ יש כאן מעשה התחייבות ושפיר חל החיוב ע"י מסירת השטר לפלוני, אמנם בצ"ק אין בחתימתו של החותם שום התחייבות, רק נותן הוראה לבנק לשלם לפלוני סכום זה וזה, ואינו רק נתינת הרשאה לפלוני להוציא כסף מחשבונו של החותם, וכפי שצויין בהצ"ק "לשלם לפקודת פלוני", אשר לפי"ז נראה ברור שע"י מסירת הצ"ק לאדם מסוים לא נתחייב מוסר הצ"ק שום דבר להמקבל, ויכול לחזור בו ולבטל את הצ"ק, ואין על בעל הצ"ק שום תביעה מצד המקבל אם הצ"ק ניתן לו בתור מתנה, ורק אם ניתן בתור פרעון חוב אז נשאר על בעל הצ"ק החוב שהוא חייב להמקבל.

ונראה לפי"ז שצ"ק אינו ניתן למכירה אף אם יהיה כתיבה ומסירה כדין שטר, ואף שמבואר בשו"ע חו"מ סי' סו סעיף ו דגם כתב ידו לבד נקנה בכתיבה ומסירה, מ"מ זהו דוקא כתב יד של התחייבות כסף להשני, אבל צ"ק שאין ענינו לשון של התחייבות כאמור לעיל, אין מקום למכירה, ואם אעפ"כ ימכור אחד צ"ק שיש לו מאחרים, ויקבל את הסכום הנרשם שם פחות מה שמורידין עבור הזמן שהקונה צריך לחכות לזמן הפרעון שנקבע בהצ"ק שבמכירת שטר זה נקרא מכירה ונ"מ שהסכום שמוריד הקונה עבור המתנת המעות אינו נקרא ריבית אם המוכר לא מקבל אחריות על השטר וכמבואר בשו"ע יו"ד סי' קעג ס"ד, מ"מ בצ"ק כה"ג אין כאן מכירה..."

[מפורש בדבריו שבניגוד להתייחסות אנשי העולם, ומנהג השוק בימיו, סבר הגרשש"ק שצ'קים על פי דין תורה אינם כסף ממש ולא ממרני ואפילו לא שטר חוב לענין הקנאתו לאחרים בהעברה].

דעת הגר"נ קרליץ זצ"ל (הו"ד בקובץ בית דוד חו"מ עמ' שסו): "וכן אמר לי הגאון ר"נ קרליץ (שליט"א) דשיקים נחשבים ראוי לא מבעיא כשלא הגיע הזמן אלא אפילו כבר הגיע הזמן ולא נפדו הוי ראוי. ועוד שאלתיו איך לנהוג כאשר יוצא הדין בין שני בעלי דינים המוציא מחבירו עליו הראיה וצד אחד כבר נתן לשני שיק מי נחשב מוציא, ואמר ששיק אינו כלום והמוציא מחבירו הוא זה שרוצה תשלום כעת".

[כלומר דס"ל דצ'ק אינו כסף מזומן אפילו נתנו בעל הצ'ק בעצמו למי שחייב ויש כסף בחשבון, אבל שט"ח יתכן שהוא כן].

ועוד כתוב בשם הגרנ"ק זצ"ל (בספר דרכי חושן, לגרי"ס, ח"א בנוסחאות חוזים שבסוף, בעמ' 30): "מצד הדין נתינת שיק אינה פרעון החוב אף בשיק מזומן וכהכרעת גדולי המורים שליט"א, אבל אם ננטה מדבריהם ונסבור ששיק הוי ככסף, הוא רק בשיק מזומן אבל שיק דחוי נראה שלכו"ע לא הוי כסף".

[כלומר דסובר דלשיטת הגר"נ צ'ק מזומן ג"כ אינו כסף, ואף לשיטת מרן הגרי"ש צ'ק דחוי אינו כסף].

דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הו"ד בספר בית דוד, שם, וכן בעוד ספרים בנו"א העולה בקנה אחד): "ואולם דעת הגרי"ש אלישיב (שליט"א) המובאת בס' מכירת חמץ כהלכתו הנז' פרק ח' הערה י"ט ופרק ט"ו הערה ז' שם היא דשי"ק טוב יותר משטר ממרני ואינו רק כשטר חוב אלא הוא כסף מחמת סיטומטא [א"ה, ליתר דיוק: מובא בספר הנזכר רק "דנתינת שיק מועיל עכ"פ מדין קנין סיטומטא". עכ"ל ולא יותר]. (וחתנו הגר"י זילברשטיין שליט"א כתב בחו' קול ברמה בשם מר חמיו על ועד בית שאיבד שיקים שאין הוא חייב כלום מטעם דהצ'קים אין גופם ממון, ואמר לי דדעתו בודאי שהם ממון ואף לענין ירושה הוי השיקים מצוי' בזמנינו שהשיקים הולכים כל כך רק אין גופם ממון, כלומר שאם ישרפו יהיה שייך לקבל את הכסף ממקום אחר משא"כ שולחן או שטר כסף שאם ישרף יאבד כל הממון ולכן מי שאיבדס אינו חייב לשלם עליהם...").

[כלומר שצ'ק הוא יותר משט"ח ואפילו יותר ממרני, ודינו ככסף מזומן ממש לענין לקנות בו, ושהפרעון בו נחשב פרעון, ומדין סיטומטא. אבל אי"ז מחייב שדעתו הנ"ל היא גם שמסירת צ'ק של אדם שלישי מחייבת את החותם על הצ'ק, דהרי סיטומטא היא חלות הקנין ולא הוי חיוב על האדם שלא קנה, ולא כתב בשם מרן הגרי"ש זצ"ל שיש על האדם השלישי חיוב כממרני, ולא כהמנח"י שיש תקה"ש על החותם כשהוא אינו המוסר].

עוד מצאתי בשם מרן הגרי"ש זצ"ל (בספר פסקי דין ירושלים כרך ח עמ' לו, וכרך ט עמ' פא): "דעת מרן הגרי"ש (שליט"א) שכיום הצ'קים נחשבים כמו כסף העובר לסוחר, ומאחר שלפי החוק רשאי המקבל הראשון להעביר את הצ'ק לאדם אחר, וכך נהוג, נעשה הראשון מחוייב לאחרון כאילו מסר לו את הצ'ק, והאחרון קנה את הצ'ק גם בלי כתיבה ומסירה".

[כלומר דס"ל דצ"ק הוא יותר משט"ח שצריך כומ"ס, והוא כמו ממרני לגבי החיוב הישיר של החותם למחזיק האחרון. אולם יצויין שבשתי הדוגמאות שבמקור שבו הובאה דעתו זו, מדובר ש"המקבל הראשון" קבלו כתשלום בעד ערך נגדי שהחותם קיבל. ואם ניתן רק כמשכון או לבטחון בלבד, אין לנו מקור שם שעצם הצ"ק מחייב לשלמו.

וידוע בשמו לחלק בין צ"ק מזומן שהוא ככסף ממש, ובין צ"ק דחוי שאינו ככסף ממש. ובספר "הצ"ק כהלכה" מביא בשמו שניתן לקזז ממעשרות שהרוויח אחרי שנתן צ"קים לצדקה, במידה שהצ"ק היה דחוי וטרם הגיע מועד פרעונו לפני שהרוויח, שצ"ק דחוי ל"ה ככסף מזומן].

דעת הפתחי חושן זצ"ל (בחלק הלואה, פ"י סעיף יב, ובהע' כ וכו'): "הקנה שטר חוב בהסבה היינו שהמלווה חותם בצד שני של השטר ובה מעביר זכויותיו למחזיק בשטר... וכן יש לדון בשיקים... שיק בזמנו הוא למעשה הוראת תשלום, והיינו מי שיש לו כסף בחשבון עובר ושב בבנק, כותב אל הבנק ונותן לו הוראה לשלם לפלוני, הנקרא כיום המוטב, מתוך הכסף המופקד בחשבונו סך כך וכך... וכשם שהעושה שליח יכול לבטל השליחות יכול גם בעל החשבון לבטל את ההוראה קודם שיבא בעל השיק לבנק, והיינו שיכול לבטל את השיק או למשוך את הכסף וממילא לא יכבד הבנק את השיק. ואפילו נתן שיק תמורת חוב או הלואה, וכ"ש כשנתן שיק במתנה שלכאורה אינו אלא כדיבור בעלמא... ואין לומר שזכה בעל השיק בכסף מצד תן כזכי, שהרי לא אמר לבנק כלל אלא שלח הוראה בכתב... ועל פי המבואר שכל זמן שלא הגיע השיק לבנק אין בו שום חיוב, אפשר שגם לענין העברת שיק אינו נקנה אפילו בכתובה ומסירה... ומכל מקום יש מקום למצוא צדדי זכות וקנין שיש למקבל השיק מצד מנהג המדינה... מיהו כל זה כשכבר מסר את השיק ליד המוטב... ובכל אופן אין המוטב או המחזיק בשיק זוכה בכסף המופקד בבנק ואף לא ממנהג המדינה... ולכאורה נראה שבמה שנהגו להעביר שיק בלי הסבה אין לזה צד קנין..."

[עולה מדברי הפתח"ח שצ"ק של בעל הצ"ק עצמו שנתנו בחובו או למוכר, זה הוראת תשלום ולא שט"ח. אבל מדינת דמלכותא חל חוב כיון שאסור לבטלו. אבל צ"ק של אדם שלישי אפי" מן החוק אינו כלום אם לא היה באופן של הסבה].

באבן ישראל ח"ח סי' צא "דצ"ק שהועבר מיד שני ליד שלישית בלי הסבה כחוק אין כאן דד"מ ולא מנהג. צ"ק שאין לו כיסוי, אפילו אישי שניתן בתמורה ובהתחייבות, אינו כלום אפילו לא שטר חוב, והוא כפתק הוראה בין בעל החשבון ובין הבנק לפרוע אם יש שם כסף".

ובתשובות והנהגות חג סי' תסב דצ"ק שלא ניתן תמורת חוב ונמסר ליד שלישית אין בו תקה"ש. וכ"כ שם סי' תמז אות ב לגבי צ"ק פרעון שלי"ה ככסף לענין שהחוב צריך עדיין פרוזבול בשמיטה.

וכן בשו"ת "ויען דוד" ח"ב סי' ריט הביא את חבר הבד"ץ הגר"מ זלאטניק שמובא במנח"י המצוטט לעיל והסכים להלכה כדעתו: "מיהו לפע"ד אין טשעק שלנו דומה לממרני כלל והצדק עם הגר"א זלאטניק שם, כי ממרני הוא שטר התחייבות והוא מחייב עצמו להמוציאו... משא"כ בטשעק הרי זה כתב להבנק שיתנו כסף ואין בזה שום התחייבות רק

כמו מכתב לשליח ויכול לבטלו וכן הסדר אצלם שכל זמן שלא נפרע יכולים לבטלו כידוע ואפילו בדיבור בעלמא....".

והגר"ח"ש רונטל ראב"ד ירושלים בפד"ר חלק כב בפסק המתחיל בעמ' 265 מאריך בחלק מהדעות והשיטות שהובאו לעיל, ומסיק: "החוק אינו מונע את בעל החשבון – בעל השיק – החתום על השיק לבטל את השיק, והבנק אינו פורע את השיק אם קיבל הוראת ביטול, רק המבטל יואשם בפלילים אם לא יוכיח שביטל את השיק כדין... ולפיכך קשה מאוד להגדיר פעולת השיק כממרני שהרי בשיק יכול כאמור החותם על השיק לבטל את השיק, גם אם יש איסור פלילי לבטל, וממילא מוכח שאין בשיק שום שיעבוד הגוף – שום חיוב... אולם לענ"ד נראה שיש בשיק הוראת תשלום גרידא, בלא שנעשה כל פעולה וקנין שיעבוד ופרעון כל זמן שהבנק לא ביצע את ההוראה, ולפיכך יכול החותם על השיק לבטל את השיק וכאשר יש לו סיבה מוצדקת לחזור בו מההוראה, לא יסתכן בפלילים...

ואין בעל השיק צריך לשלם למציג את השיק משום שזה טיבו וטיבעו של שיק. ויתכן שכל אותם מחברים [והכוונה לספר מכירת חמץ בשם הגריש"א] שכתבו שמועיל פעולת שיק מטעם סיטומתא, ג"כ יגדירו הדבר כפי שכתבנו שהיא הוראת תשלום וזו דד"מ ומנהג הסוחרים – סיטומתא שמשמשים בשיק ופועלים בו... שזה ודאי העברת שיק מיד ליד מתבצעת בלי כומ"ס ובלי עדים וזה מנהג הסוחרים ודד"מ ומועילה העברת השיק מיד ליד מדין סיטומתא... כמו תקיעת כף או כמו מזל ברכה... אבל ההבדל בין ממרני שיש בו תקה"ש לשיק שאין בו תקה"ש הוא כדברינו לעיל ששיק ניתן ע"פ חוק לבטלו... וממילא אין החותם על השיק צריך לשלם..."

ומידי דאיירינן בהלכות צ'ק, יש מקום להוסיף נופך שאינו קשור לשאלות הנ"ל שבנושאי הנידון. ויבהיר את גדרו של הצ'ק. הנה לכל השיטות והדעות מי ששילם בחנות בצ'ק, והצ'ק אבד ונשחת והמוכר מבקש מהקונה לשלם לו שוב בכסף או בצ'ק כי לא נפדה, לא יכול לטעון לו כבר שילמתי למ"ד שצ'ק הוא ככסף מזומן, וחייב לשלם שוב. (וכ"כ אדמו"ר זצללה"ה בפסקי דין. וכן הדין למ"ד שצ'ק הוא ממרני, ולא מיבעיא למ"ד שאינו כ"א הוראת תשלום או שט"ח). רק שהקונה יכול לטעון לו שיוכיח שהצ'ק אבד ולא יגבה עוד, כי אם העבירו לאדם אחר הרי כבר התבצע התשלום, ואפילו אם אבד באשמת המוכר אם המוצא ימשוך אותו, כבר עשה הקונה את התשלום המוטל עליו וכל האחריות היא על המוכר. אבל אם נבדק הדבר כגון שהצ'ק הנשחת נמצא, או שעברו ו' חודשים ונבדק שלא נפדה. אפילו אם הגדרת צ'ק לגבי קנינים הוא "מזומן", מ"מ עד שלא נמשך לא שילם הקונה. ולפי"ז יבואר הוראת הגריש"א (דלגבי מתנות לאביונים מחשיב מסירת צ'ק לעני כקיום במזומן, וכן לגבי קנין כסף) שמי שכתב צ'ק לצדקה ומסר לגבאי ולא נמשך מחשבונו עד שמת, שיש מקלד"ה על היורשים, דנתינת הצ'ק הוי כהושלש ביד אחר. ורצה בספר שים שלום עמ' עח (ושם בהערה 58) להוכיח דסבר שצ'ק אינו מזומן אלא כהוראת תשלום בלבד. דאם הוי מזומן הרי כבר נתן בפועל הצדקה בחייו ומדוע הוי רק כהושלש. ולהאמור מובן מאוד, שהרי כעת הכסף שבבנק כבר בבעלות היורש, ואם זה היה רק הוראת תשלום היה היורש פטור כמו נדר או נשבע לתת שחייב לקיים שבועתו אבל אם מת אין היורש חייב לקיים דבריו, כי לא חל שיעבוד רק אגברא וכמבואר ברמ"א סי' רט סעיף ד ע"פ הריב"ש ועי' בסמ"ע סימן רז סקנ"ג. רק הגדרת צ'ק ככסף מזומן לכל דבר היא כאילו הסך הזה

מתוך החשבון בנק ניתן יד מקבל הצ'ק, ובוה ע"י הצ'ק הוי כאילו הכסף הושלש כבר ביד הגבאי. ומ"מ היות וטרם נגבה לא נחשב שכבר ניתנה הצדקה שיאמר היורש לגבאי "כבר קיבלת". אלא חייב בפרעון. ואין שום סתירה בין הגדרת צ'ק כמזומן, לבין החיוב שעדיין תלוי וקיים להעברת המזומן הזה.

ג, להדעה שחיוב לפרוע צ'ק שהתגלגל ליד שלישית ורביעית הוא מדין ממרני גם כשטוען פרעתיו כבר, דמ"מ חייב לשלמו למחזיק התובעו אף שכבר פרעו בעבר, מדין "תקנת השוק" שנתקנה בב"ק דף קטו עמוד א (ונפסק בחו"מ סימן שני"ו סעיף ב) שהקונה גניבה מגנב אי"צ להחזיר לנגנב את החפץ הגנוב אלא אם כן ישלם לו מה שהוציא ע"ז ושילם לנגב. והכי נמי נתקן בממרני, שאפילו נכון אמת הדבר כטענת החותם שכבר פרע את חיובו שהתחייב בממרני, ומוסר הממרני הלאה ולא קרעו ולא השיבו לחותם אינו אלא גנב, מ"מ היות ומחזיק הממרני שילם על זה (שרק כך הגיע לידינו כמובן), חייב החותם לשלמו למחזיק מדין "תקנת השוק" שעשו בנגזל. (ואין המושג "תקנת השוק" – שיהיה הפסד לבעלי חנויות או לסוחרים מקבלי צ'קים, ושכביכול לכן עשו תקנה שממרני וצ'ק מחייבים את החותמים כדי שלא יהיה נזק למקבלי צ'קים).

וממילא נראה שכשם שבכל גניבה אם הנגזל לא רוצה לקנות את החפץ הגזול שהקונה קנאו מהגזול, נשאר החפץ אצל הקונה, ואין הקונה יכול לחייבו לשלם לו מה ששילם ע"ז. אא"כ קנה המחזיק כדי להציל מהגב להשיבו לנגנב, (כמ"ש שם הרמ"א לטובה כוונתי), דאז מחייבים הנגנב לשלם למי שהציל מידי הגנב. ולפי"ז בנידו"ד הרי מחזיק הצ'ק לא קנאו כדי להחזיר לבעל הצ'ק אלא לטובת עצמו, א"כ אם אין חיוב אמיתי יכול הנגזל בעל הצ'ק לטעון ללוקח (הגמ"ח או מי שהעביר תמורה למוסר הצ'ק) שכעת תובעו את הסך הנקוב מדין תקנה"ש בגניבה, יהי לך הצ'ק ששילמת עליו ואין לי צורך בו, וא"א לחייבו לשלם למי שקנה מהגזול. (שוב מצאתי דכבר כתב כן הגר"י גרוסמן בספרו כנסת ישראל סי' לו עמ' קנו ע"פ הקצוה"ח בסימן נ' אבל להש"ך חייב הנגזל גם אם לא רוצה את הממרני בחזרה).

ד, מצד הגדרת צ'ק ככסף מזומן – שיש כמה דעות בפוסקים שלפנינו שזוהי הגדרת צ'ק. מ"מ אפי' הגר"ש אלישיב זצ"ל פסק כן רק לגבי צ'ק "מזומן" ולא לגבי צ'ק דחוי. ונידו"ד היו צ'קים דחויים.

ועוד, כל הסברא שזה נחשב מזומן, הוא שהבנק מכבדו בלי בירור, ואם אין כיסוי ההוצל"פ של ביהמ"ש גובהו בלי טענות. אבל כל זה רק כשהמקבל טוען שקיבלו מיד בעל החשבון והיה זה כתשלום והחותם קיבל את התמורה. אולם כשעבר מיד ליד שלישית, ובפרט אם החותם לא קיבל תמורה, אפי' ההוצל"פ לא גובים את הצ'ק בלי בירור שיש חיוב.

ובמקרים הראשונים, הרי בעל הצ'קים מסר צ'קים פתוחים ללא סכום וללא תאריך, והוא מילאם בהתאם לעסקיו בגמחי"ם ולתאריכי הפרעונות שתיכנן, ומסירת צ'קים ללא תאריך אינם חוקיים, וכל בנק מחזיר אותם בלי לכבדם. וכ"ז אפילו לדעה המחמירה ביותר שצ'ק באופן הכללי היינו "כסף מזומן", אבל לשאר הדעות צ'ק אינו כדין כסף, אפילו כשאינו דחוי. וממילא מעוד טעם יש למוחזק טענת קים לי.

ולגבי המקרה השישי – יל"ע על חיובו מז' פנים. הא' אם באופן מסירתו היתה התחייבות מצד ערבות (וכללי נידון זה נתבאר לעיל באות א' בס"ד). הב' אם במקרה כזה יש חיוב

מצד תקנת השוק (ונתבאר לעיל באות ג'). הג' אם במקרה זה יש חיוב מצד ממרני לכל המוציאו, (ונתבאר לעיל באות ב'). הד', שזה שטר ישן, היות ועברו שנים מאז נכתב ונחתם ונמסר וטרם נגבה ואפילו הבנק כבר לא מכבד אותו. ויש תימה גדול אם החיוב כ"כ ברור למה לא נפדה מיד במועדו. והוא ריעותא כמבואר בש"ג גיטין כד ב וביש"ש כתובות פ"ב ס"י כה וע"ז ממש פסק הרמ"א בשו"ע בסימן סא סעיף ט. ובמחבר בסימן צח סעיף ג. וע"י בפתח"ח ח"י פ"ג סעי' מו ובהע' קכג. וכאן הריעותא והאומדנא הם שהסיבה שכמה שנים לא תבע התובע את בעל הצ'קים היא שידע בנפשו שהחוב לא ברור, או שקיבל עבורם הרבה פחות ממה שנקוב ע"ז, או שהיה מותנה שזה משכון ולא מכירת צ'ק, וכדו'.

הה', שלפי המתואר זה צ'ק שניתן בהלוואה תמורת פרעון ההלוואה בצ'ק דחוי. האם נחשב לצ'ק שניתן בתמורה שיש לו דין כסף, לאחר שההלוואה לא נפרעה. והתבאר לעיל באורך שצ'ק אין לו ממשות לחייב החותם אא"כ החזיק בקרבו חוב, או שחתם ע"ד להתחייב בו. ולא כשהוא אמנה. ומסירה ללווה שיפדהו בבנק וילווה בו ובסוף לא לווה אין בזה ממשות להמחות לאחרים. הו', אם נחשב הימניה. הז' אם הוא שטר שי"ב ריבית. וראה להלן אות ו' וז'.

ו, עוד נידון יש אם לחייב בעל הצ'ק שמסרו פתוח והמקבלו מילא בו סך פי 5 ממה שנדברו ופדאו אצל אדם אחר בנכיון שתובע כעת כל הסכום, מצד דמסירתו ללא מילוי הו' התחייבות לכל מה שימלא המקבל, ולכל מי שימסרנו המקבל מדין הימניה, דהמוסר למלוה שטר עם לשון נאמנות המלוה נאמן נגדו כמפורט בסימן עא. וכמו שליש דהימניה בגיטין דף סד א ובסנהדרין דף לא א ובבבא מציעא דף כא א (ויעו' בפסקי דין כרך יב עמ' יג מש"כ שם עוד).

ונראה פשוט שאם מסר חתום חלק על דעת שהמקבל ימלא זה נכנס לדיני הימניה. אבל כשלא תלה בדעת המקבל אלא הורה לו וסיכם איתו בדיוק מה לכתוב בו במקום, לא האמינו לכולם. ואם הכותב שינה אין זה על פי הנאמנות אלא זייפנות וגניבה, ולא יעלה על הדעת שבכה"ג שלא האמינו על פי שיקול דעתו, ייחשב הימניה למה שיכתוב ההיפך ממה שדובר להדיא. ומי שלא חושד באדם המוחזק לכשר שיגנוב, אין זה הימניה. דלא מסר לו נאמנות מיוחדת רק לא האמין שיכשל בגניבה כ"כ שפלה.

ועוד, הנה דין שליש התחדש אחרי שיש חוב וב' בעלי דינים עליו, דכלפיהם התמנה השליש וקיבל תוקף נאמנות. אבל במקרים שמסירת הצ'ק למקבל לא היתה מיד לווה ליד מלוה אלא ממלוה ללווה ועוד לפני שהיה קיים חוב, לא שייך להחיל "הימניה". ורק באופן שכבר היה חוב קודם והצ'ק היה שט"ח על אותו עסק, שייך לדון ע"ז מצד סימן עא.

ועוד, אם היה פושט הרגל קמן וטוען שהנתבע הימניה היה מקום לדון בהנ"ל, אבל אינו נמצא פה. והמחזיק של הצ'ק לא נכלל בהימניה לחייב את הלווה.

ז, יש לביי"ד לבדוק היטב האם התובע אכן שילם על הצ'ק של הנתבע את מלוא הסכום של 20,000 שהוא תובע, או ששילם פחות, בנכיון. דכפי הידוע לנו כך הוא נוהג. ואז לברר את ההית"ע שלו. ואם קיבל את הצ'ק הזה לפני שע' נעשה לפושט רגל, דהיום ידוע ומבורר שהרבה חודשים גלגל צ'קים של אחרים כשאין מאחורי זה שום עיסקה, וכ"ש צ'ק זה שכבר לא הספיק להתגלגל, ורשם עליו סכום פורח באויר של 20,000 במקום ההלוואה שביקש

בסך 4000 כלומר שכבר היה שקוע בחובות נוראים שהעבירו אותו על דעתו. ועוד ראייה שהצ'ק היה אחרי שכבר נפל, דלא נגבה מיד, שהרי זה היה צ'ק מזומן שהיה אמור לפדותו בבנק באותו יום. סימן שכבר השתמש בזה רק לגלגל פדיון מאוחר כדי לברוח בנתיים.

ואם כן אין חולק שהנכיון לאדם כזה במצב שאין לו שום עיסקה בעולם, ה"ז ריבית קצוצה גם אילו היה לפני זה הית"ע כללי או פרטי, והוי שטר שיש בו ריבית שהקרן והריבית מעורין זב"ז בלי חילוק ואפי' הקרן אין גובין בו באין החייב מודה כמבואר בסימן נב סעיף א.

וחוץ משאלת הריבית יש נפ"מ לעיקר גביית צ'ק לדעת המנח"י וכל מי שהולך בשיטתו, האם הצ'ק הוסב בעד קבלת כל הסכום שבו או בנכיון היות שהחייב לשלם על צ'ק שהוסב והועבר הוא מדין תקה"ש, דזה רק על מה שהמחזיק בו שילם ולא על מה שנקוב בו, כדהארכנו לעיל.

מסקנות:

א] שכיח שנעשה עסק בין ראובן לשמעון, וראובן מביא צ'קים של לוי לצורך העסק, ומגיע מצב ששמעון רוצה להיפרע מהצ'קים הללו. מתי לוי חייב לפרוע ורשאי שמעון להפקיד את הצ'קים שלו, ומתי לא.

ב] כאשר לוי בעצמו הביא צ'ק חתום של עצמו לשמעון עבור העסק שבין ראובן לשמעון, לפני העסק, ועל סמך זה התבצע העסק, אין חולק בדבר שלוי נעשה ערב בחתימתו על הצ'ק, ואין לו טענת פטור שלא הרויח מזה ואין לו סיבת חיוב, או טענות אחרות, ולוי חייב וע"כ רשאי שמעון לפרוע את הצ'ק.

ג] כאשר לא לוי הביא את הצ'ק אלא ראובן, וראובן לא הביא תמורה ללוי בעד הצ'ק, אלא קבלו בחינם בשביל להציגו. אם התקשר שמעון ללוי לפני ביצוע העסק וקיבל את הסכמתו להתחייב בצ'ק זה על כל הפסד או נזק או מה שיצא מהעסק שבין ראובן ושמעון, לוי נעשה ערב בכך, וחייב כנ"ל. (וי"א שנחשב "ערב שלוף דוך" שחיובו יותר מערב רגיל).

ד] אבל אם לא היתה התחייבות מפורשת על הצ'ק מראש, אלא רק בנוסח מעורפל כמו שהיה רק בירור "אם יש כיסוי בבנק", או שקבלת ההסכמה להתחייב מצד לוי היתה על צ'ק חתום אחר שלו, או ששיחת ההסכמה היתה אחרי שהתבצעה העיסקה, בכל אלו אין לוי נחשב ערב לפי הלכות ערבות, והצ'ק לא מוסיף עליו חיוב. וכדלהלן.

ה] אם הצ'ק של לוי נמסר לראובן עבור סחורה שקיבל לוי ממנו והתחייב לו תמורה, רשאי ראובן להעביר את הצ'ק לכל אדם שלישי, ולכן במקרה כזה אם ראובן מסר לשמעון צ'ק של לוי, שיש בו חיוב ממון, אין צריך שמעון לשמוע מלוי מראש הסכמה להתחייב. כי לוי כבר חייב. וזהו צ'ק שנחשב מזומן לפי דעת חלק מהפוסקים, ונחשב לממרני לפי חלק מהפוסקים. ובמקרה כזה יכול שמעון המקבל לפרוע את הצ'ק ולהפקידו בבנק בלי מו"מ עם לוי.

ו] יש דעה שצ'ק כנ"ל (שניתן עבור תמורה שקיבל בעל הצ'ק) מותר לגבות בהוצל"פ בלי לפנות לבירור בבי"ד, ואנן מקובלנו מקדמת דנא שלפני מסירה להוצל"פ יש לפנות לבי"ד היות ובעל הצ'ק יכול לטעון שלא קיבל תמורה ואינו חייב, והצ'ק לא נחשב לכסף מזומן.

ז] שמעון שקיבל צ'ק של לוי מראובן, ופנה ללוי וקיבל ממנו אישור שהצ'ק תקף ומחייב, אם משום ערבות ואם משום שהיה בתמורה ויש בו חיוב ממון, ואחר כך מקבל שמעון מראובן או מאחרים עוד צ'קים חתומים של לוי, אי אפשר לסמוך על הבירור שנעשה על הצ'ק הראשון לגבי חיוב לוי בצ'קים הבאים, כי כל אחד מהם יכול להיות סיבה ואופן שונה.

ח] לאור כל האמור ראוי לכל בעל גמ"ח שמקבל צ'קים שונים מהלווים להקפיד לברר בכל פעם מחדש מול בעל החשבון מהו הצ'ק הזה, ולא לסמוך על בירורים קודמים עם אותו בעל צ'ק לגבי צ'קים מהעבר, ולא לדחות את הבירור לאחר מתן מעות. ולפי הבירור יוכל לדעת מה מעמדו אם יש בו שיעבוד מזומן, או שהוא הוראה להלוות ע"ס זה דהיינו קבלת ערבות, או שאינו אלא משכון של צ'ק "בטובה" שאי אפשר לתבוע אח"כ את חותם הצ'ק ע"ס הצ'ק הזה.